

Періодизація формування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи

Григорій Денисик¹

д. геогр. н., професор, завідувач кафедри географії

¹ Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського,
вул. Острозького, 32, Вінниця, 21000, Україна,
e-mail: grygden@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-0941-9217>;

Ірина Кравцова²

к. геогр. н., доцент кафедри географії та методики її навчання

² Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,
вул. Садова, 2, Умань, Черкаська обл., 20300, Україна,
e-mail: irinakravzova@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3431-473X>

Розглянута та обґрунтована періодизація формування та функціонування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи; зазначено, що садово-паркові ландшафти – це «розумна» група антропогенних ландшафтів, в якій конструктивно поєднуються природні компоненти із компонентами, утвореними в процесі господарської, мистецької діяльності людини. Мета: розробити та обґрунтувати періодизацію формування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи для їх детального пізнання та раціональної розбудови. Виконана періодизація ґрунтується на двох основних принципах дослідження: історичному та на принципі природно-антропогенного сумісництва. Були використані загальнонаукові та конкретнонаукові методи наукового пошуку. В історії формування та функціонування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи виокремлено та обґрунтовано такі періоди: сакральний; регулярний, в структурі якого є такі напрями: селитебний, сакральньо-регулярний та власне регулярний; пейзажний із романтичним і реалістичним напрямками; конструктивістський та еkleктичний. Кожний із цих періодів характеризується домінуванням в структурі садово-паркового ландшафту натурального чи антропогенного компонента, регулярного чи пейзажного стилів організації садово-паркового ландшафту, має неоднаковий ступінь трансформації натуральної основи, певне функціональне навантаження. Ландшафтну структуру формують відповідні типи і підтипи садово-паркових ландшафтів, які змінюються відповідно до виокремлених періодів. Показана зміна генетичної структури садово-паркових ландшафтів у кожному з обґрунтованих періодів у залежності від напрямів формування та розвитку. Садово-паркові ландшафти Центральної Європи розбудовували в межах річищного, заплавної, надзаплавної-терасового, схилового та вододільного типів місцевостей, ландшафтну структуру яких формували відповідні типи і підтипи антропогенних ландшафтних комплексів і споруд, представлених парковими насадженнями, регулярними садами, ставками, каналами, доріжжками, сходами, палацом, господарськими спорудами, скульптурою, садовими меблями тощо. Показано, що садово-паркові ландшафти виконували різні функції, а саме: господарську, естетичну, сакральну, меморіальну, лікувальну, є місцями короткотривалого відпочинку та матеріальним виявом влади і духовності господарів.

Ключові слова: антропогенний ландшафт; садово-парковий ландшафт; формування; періоди; ландшафтна структура; функції; раціональне природокористування.

Як цитувати: Денисик Григорій. Періодизація формування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи / Григорій Денисик, Ірина Кравцова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія», 2023. – Вип. 58. – С. 143-158. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2023-58-12>

In cites: Denysyk Hrygorii, Kravtsova Iryna (2023). Periodization of the formation of garden and park landscapes of the Central Europe. Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series "Geology. Geography. Ecology", (58), 143-158. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2023-58-12> [in Ukrainian]

Постановка проблеми. Упродовж своєї діяльності людина прагнула гармонізувати територію, що її оточувала. Навколишнє середовище мало виконувати не лише утилітарні функції, але й естетичні, задовольняти потреби людини у спогляданні «прекрасного». Це прагнення призвело до формування та розвитку особливої групи антропогенних ландшафтів – садово-паркових. Для їхньої організації обирали найкрасивіші місця, збирали багаті колекції плодкових, декоративних, красивоквітучих, лікарських рослин. Це були сакральні місця, місця для відпочинку, демонстрації могутності та величчя засновників або місця-символи із закодованою інформацією, оригінальним смисловим навантаженням. Виконання цих функцій,

які мали і мають садово-паркові ландшафти, забезпечується через конструктивне поєднання природних компонентів і елементів та відповідних типів антропогенних ландшафтів і ландшафтно-технічних систем. Садово-паркові ландшафти – це приклад конструктивної організації антропогенного середовища, правильного використання природних умов і ресурсів. Тому дослідження ландшафтної структури садово-паркових ландшафтів, історії формування та функціонування як відповідної групи антропогенних ландшафтів є актуальною науковою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Садово-паркові ландшафти Центральної Європи є об'єктами детального вивчення вітчизняних і

зарубіжних вчених, які працюють за такими науковими напрямками: ботаніка, ландшафтна архітектура, історія, культурологія, садово-паркове мистецтво, туризм тощо. У їх працях звернено увагу на розробку питань щодо видового складу рослинності садів і парків (Косенко, 2001, 2003; Patrick Bove, Nicolas Sapieha 1991; Hans-Dieter Warda, 2018), досвіду інтродукції та акліматизації рослин у відповідних умовах, історію заснування та розвитку садів і парків (Білоус, 2001; Жирнов, 2002; Кучерявий, 2005), історичні персоналії, семантику історичних садів і парків (Галкін, Гурковська, Чернецький, 2007; Косенко, 2003) тощо.

Сьогодні українські географи приділяють особливу увагу питанням ландшафтного планування територій різного функціонального призначення (Максименко, 2016), рекреаційної придатності зелених насаджень (Арїон, Купач, Дем'яненко, 2016), проблематиці управління природокористуванням (Сонько, Максименко, Пересадько, Суханова, Василенко, Нікітіна, 2018), оцінці ролі та значення доступності зелених зон як основи формування комфортного міського та заміського середовища (Шищенко, Гавриленко, Циганок, 2021; Гродзинський, Корогода, Гродзинська, Свідзінська, 2023), ландшафтно-екологічним дослідженням та картографічним забезпеченням національних природних парків та інших об'єктів природно-заповідного фонду України (Гостюк, Мельник, 2018; Опара, Бузіна, Хайнус, 2019; Гудзевич, Нікітченко, Матвійчук, Коробкова, 2021).

З погляду антропогенного ландшафтознавства, садово-паркові ландшафти є цікавими та перспективними об'єктами наукового дослідження і власне розуміння конструктивної організації сучасної антросфери. Їх обґрунтовано як відповідний тип антропогенних ландшафтів в структурі селитебного класу антропогенних ландшафтів. Зокрема, у нарисах з антропогенного ландшафтознавства зазначено, що це унікальні історико-географічні об'єкти ландшафтної архітектури із урізноманітненим рослинним світом, видовими ділянками, природними водними системами як антропогенного, так і натурального походження [7].

М.Д. Гродзинський, О.В. Савицька розглядають ландшафт як об'єкт естетичного сприйняття, акцентуючи увагу на фізіономічних, перцепційно-когнітивних якостях ландшафту, формуванні образу території, ландшафтних смаках та їх змінах у часі. В сучасному ландшафтознавстві розвинений такий науковий напрям як естетика ландшафту. Краса в ландшафті досягається досконалим виразом різних ознак, а саме: симетрією для ландшафтів класичних французьких садів і асиметрією англійських ландшафтних парків; величністю гірських просторів, простотою і невимішеністю натуральних ландшафтів й складніс-

тю урбанізованих. У зв'язку з цим розрізняють такі типи краси ландшафту: природну, антропогенну, техногенного походження та штучну (Гродзинський, Савицька, 2005). Садово-паркові ландшафти демонструють саме антропогенну, або мистецьку красу – вторинну, створену людиною, яка формує новий або копіює інший ландшафт, керуючись естетичними смаками, уявленнями про прекрасне митця чи власника. В.М. Петлін розкриває ідею формування культурних ландшафтів, до яких відносить природні парки, власне парки, сади, різні об'єкти озеленення. Ці географічні об'єкти є прикладами різних функціональних груп садово-паркових ландшафтів (Петлін, 2021).

У наукових працях зарубіжних географів садово-паркові ландшафти розглядаються як об'єкти культурної спадщини, що формують просторову конфігурацію сучасного міського ландшафту (Kononowicz, W., Gryniowicz-Balinska, K., 2016). Порушуються питання їхнього збереження, формування конструктивного урбанізованого середовища; піднімається проблематика можливостей співіснування старовинних садів і парків та сучасних міст для досягнення їхнього сталого розвитку, розробляються індикатори морфології ландшафтів (Chen, G., Shi, JY., Xia, YP., Furuya, K., 2020). З точки зору культурної географії сади і парки досліджуються як символічні заяви, що виражають соціальні цінності критичних періодів в історії розвитку європейських міст, коли власність і соціальні відносини перебували на етапі переходу від пізнього феодального до раннього капіталістичного режиму. Площі та прилеглі до них житлові квартали були певними проявами прагнення до класової сегрегації, домашньої ізоляції та приватизованого відкритого простору, що згодом сформувало основу життя в передмістях. Вони також стали основною ареною для розігрування напруги між класами щодо доступу до відкритого простору та вплинули на розвиток ранніх громадських парків (Lawtence, HW., 1993).

На сьогодні залишається невирішеною проблема періодизації формування та функціонування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи як об'єктів наукового пошуку сучасного антропогенного ландшафтознавства; встановлення просторово-часових закономірностей розвитку цих антропогенних ландшафтів; визначення фонових ознак.

Мета статті: розробити та обґрунтувати періодизацію формування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи для їх детального пізнання та раціональної розбудови.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі дослідницькі завдання: обґрунту-

вати та виокремити періоди формування та функціонування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи; встановити основні риси ландшафтно-генетичної структури садово-паркових ландшафтів відповідних часових періодів; дослідити, на основі яких натуральних типів місцевостей вони були організовані; простежити функціонально-часові трансформації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

З точки зору сучасного антропогенного ландшафтознавства Центральна Європа є своєрідним природно-етнокультурним утворенням. Особливості природних умов цієї території, історія заселення та антропогенного перетворення – все це відбивається у фізіономічності різних класів антропогенних ландшафтів території дослідження. З погляду фізичної географії Центральна Європа як природно-географічний регіон обґрунтовується за ознаками геолого-геоморфологічної будови. Охоплює центральні території Європи між високогір'ям Західної та Південної Європи, середньогір'ям Північної і низькогір'ям Східної Європи, обмежуючись «лесовою формацією». Центральну Європу формують Середньоевропейська рівнина, Карпати, Дунайські рівнини і прилеглі до Середньоевропейської рівнини острови Північного та Балтійського морів (Фрізькі, Датські, Борнхольм, Рюген, Моондзунські тощо). Центральна Європа відмежовується від Фенноскандії такими прото-

ками Балтійського моря, а саме: Скагеррак, Каттегат, Ересунн, Хамрарне; Фінською затокою, долинами річок Нева та Свір; від Британських островів – Північним морем. На півдні межею території дослідження є східні передгір'я Альп, долини річок Морава, Сава, Дунай та акваторії Чорного й Азовського морів. Східну межу фізико-географи проводять по західних відрогах таких височин, а саме: Вепсовська, Тихвинська, Валдайська, Середньоруська, Смоленсько-Московська, Донське пасмо та річці Дон (Гудзевич, 2005).

Садово-паркові ландшафти – це антропогенні ландшафти, які утворені в результаті діяльності людини, спрямованої на задоволення матеріальних та духовних потреб. Це гармонійна, конструктивно-суплетивна ландшафтна система, в якій поєднуються природні компоненти та малі архітектурні форми. Ці ландшафтні комплекси насичені різноманітними культурними артефактами, мають суттєвий асоціативний, історичний аспекти і є *так званими ландшафтно-культурними ідентифікаторами відповідних регіонів*. Вони несуть в собі інформацію про «звичайні» та «унікальні» особливості природних умов регіону. У результаті аналізу історії формування та функціонування, ландшафтно-структури, прийомів організації садово-паркових ландшафтів виокремлено та обґрунтовано п'ять періодів їхнього формування та розвитку (рис. 1).

Рис. 1. Періоди формування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи (побудовано авторами) /

Fig. 1. Periods of formation of garden and park landscapes of Central Europe (constructed by the authors)

Сакральний період формування садово-паркових ландшафтів охоплює значний проміжок часу. Відлік зародження та початкового розвитку садово-паркових ландшафтів варто починати від появи людини розумної на території сучасної Центральної Європи і до IX століття нашої ери. Характерними ознаками цього етапу є (табл. 1): відсутність чітко визначеної дати заснування перших садово-паркових ландшафтів; обрядовий характер їхнього функціонування; переважання у ландшафтній структурі природних компонентів та елементів, які поєднувалися із відповідними типами антропогенних ландшафтів, що мали рекреаційно-дигресійний генезис; натуральність;

аборигенний склад рослинного та тваринного компонентів. Ландшафтно-структуру садово-паркових ландшафтів цього періоду формують натуральні фації, урочища, місцевості відповідних видів натуральних ландшафтів Центральної Європи. Як зазначає Н.О. Нехуженко, витоками сучасних історико-культурних ландшафтів загалом, і садово-паркових зокрема, було поклоніння певним об'єктам природи – джерелам, озерам, березовим гаєм та дібровам тощо. Навколо них виникали особливі місця, призначені для ритуальних дій та відправлення культових свят. Такі святилища разом із прилеглими до них територіями були найціннішим досвідом створення цілеспря-

мовано спланованого, підпорядкованого певній ідеї та художньо організованого ландшафту (Нехуженко, 2004). Зважаючи на високий ступінь антропогенної трансформації ландшафтно-структури Центральної Європи, прикладів садово-паркових ландшафтів сакрального періоду на сучасному етапі дослідження цієї групи антропогенних

ландшафтів, не виявлено. Припускаємо, що перші монастирські сади Центральної Європи були організовані на місці сакральних ландшафтів. Виконані дослідження дозволяють прослідкувати тенденцію формування та подальшого розвитку садово-паркових ландшафтів, коли останні виникали із класів сакральних і тафальних ландшафтів.

Таблиця 1 / Table 1

Ознаки садово-паркових ландшафтів Центральної Європи сакрального періоду
(побудовано авторами) /

Signs of garden and park landscapes of Central Europe of the sacred period (constructed by the authors)

Хронологічні межі	Натуральні типи місцевостей	Генетична група ландшафтів	Функції садово-паркових ландшафтів
від появи людини розумної до IX ст. н.е.	річищний	рекреаційно-дигресійні ландшафти	обрядова
	заплавний		естетична
	надзаплавно-терасовий		духовна
	вододільний		

Регулярний період розвитку садово-паркових ландшафтів Центральної Європи охоплює часовий проміжок з IX століття н.е. до середини XVIII століття (табл. 2). За особливостями формування цей період складний. Садово-паркові ландшафти змінюють своє функціональне навантаження: воно розширюється. Тепер садово-паркові ландшафти не лише обрядові місця і формують елементи антропогенної ландшафтно-будови сакрального класу антропогенних ландшафтів. Це антропогенні ландшафтні системи селитебних, белігеративних, сільськогосподарських, водних антропогенних і тафальних класів антропогенних ландшафтів. У генетичному відношенні у структурі садово-паркових ландшафтів поєднуються орні, підсічні, пасквально-дигресійні, рекреаційно-дигресійні, пірогенні та техногенні ландшафти. Формування генетичної групи техногенних ландшафтів у структурі садово-паркових ландшафтів вказує на кардинальну зміну ландшафтно-структури вихідної території, формування власне антропогенних ландшафтів і ландшафтно-

технічних систем. Садово-парковий ландшафт цього періоду має правильну геометричну форму, вирівняну фізичну поверхню; ландшафтну структуру формують відповідні типи антропогенних ландшафтів (малоповерховий палацовий, малоповерховий господарський, парковий та партерний типи садово-паркового ландшафту); будуються водні антропогенні ландшафти (канали, фонтани, водоспади), прокладається система дорожніх ландшафтів (дороги, доріжки, сходи). Абсолютна висота поверхневих форм садово-паркового ландшафту може залишатися натуральною або змінюватися за рахунок формування ландшафтно-технічних систем, наприклад формування садово-паркового ландшафту по типу висячих садів Семіраміди, «верхових садів» або садів типу зіккурат. Садово-паркові ландшафти цього періоду формування закладаються або на натуральних ландшафтах, або нашаровуються на антропогенну ландшафтну структуру сакральних антропогенних ландшафтів.

У структурі регулярного періоду формування

Таблиця 2 / Table 2

Ознаки садово-паркових ландшафтів Центральної Європи регулярного періоду
(побудовано авторами) /

Signs of garden and park landscapes of Central Europe of the regular period (constructed by the authors)

Хронологічні межі	Натуральні типи місцевостей	Генетична група ландшафтів	Функції	
IX ст. – друга половина XVIII ст.	річищний	орні	естетична	
	заплавний	підсічні	духовна	
	надзаплавно-терасовий	пірогенні	обрядова	
	схиловий	пасквально-дигресійні	утилітарна	
	вододільний	рекреаційно-дигресійні		фортифікаційна
				символічна
		техногенні	асоціативна	

садово-паркових ландшафтів Центральної Європи варто розрізняти такі напрями:

- *селитебний*. Пов'язаний із часовим проміжком, коли садово-парковий ландшафт формувався як відповідний тип ландшафту в ландшафтній структурі селитебного класу антропогенних ландшафтів (міського і сільського підкласів). Характерні ознаки: правильна геометрична форма; вирівняна поверхня; полігенетичність; основне

призначення утилітарне із естетичними елементами; садово-парковий тип антропогенних ландшафтів в ландшафтній структурі селитебного класу антропогенних ландшафтів. Зразками селитебного напрямку формування садово-паркових ландшафтів у межах Центральної Європи є замкові сади, Краківська оболонь, палацово-садовий комплекс у Підгірцях (1635–1640 рр., Україна), Єзуїтський сад (парк ім. І. Франка, Львів, Україна);

Рис. 2. Підгорецький замок (Україна). Вигляд замку та парку у XVII ст. [22] /
Fig. 2. Pidhoretsky Castle (Ukraine). View of the castle and park in the 17th century [22]

- *сакрально-регулярний*. Формування садово-паркових ландшафтів пов'язаний із роллю монастирів у розвитку середньовічного садівництва і, як наслідок, організацією садово-паркових ландшафтів типу монастирських садів. Характерні ознаки садово-паркових ландшафтів цього періоду: правильна геометрична форма (чотирикутник), садово-парковий ландшафт – тип антропогенних ландшафтів у ландшафтній структурі сакральнотафальних ландшафтів Центральної Європи, дорожні ландшафти проходять по периметру садово-паркового ландшафту і перетинаються по діагоналі, аборигенний та інтродукований рослинний компонент садово-паркового ландшафту; аборигенний, збіднений діяльністю людини, тваринний компонент. Варто зазначити, що ключовим композиційним акцентом садово-паркових ландшафтів сакральнорегулярного напрямку був колодязь, фонтан, красиве дерево чи квітучий кущ. До таких відносяться садово-паркові ландшафти, а саме: монастирські сади східної Галичини, сади при монастирях у Києві, Чернігові, Новгороді Сіверському, Путивлі;

- *власне регулярний*. Охоплює хронологічні межі XV–XVIII століття. Характерні ознаки садово-паркових ландшафтів цього напрямку: правильні геометричні форми, великі площі, регулярна горизонтальна і складна вертикальна струк-

тура садово-паркових ландшафтів, їхня ярусність; поєднання різних генетичних груп антропогенних ландшафтів: орних, підсічних, рекреаційно-дигресійних і техногенних; ландшафтну структуру формують відповідні типи антропогенних ландшафтів (малоповерховий палацовий, малоповерховий господарський; парковий, партерний типи садово-паркового ландшафту). Власне регулярний напрям чітко прослідковується в таких парках: палац Браницьких (Підляський Версаль) (м. Білосток, Підляське воєводство, Польща), сад у Висоцьку (1674–1696 рр., Польща), сад у Вілахові (резиденція короля Яна Собеського, 1677–1694 рр., Польща), сад Малої Весі (1783–1786 рр., Польща), сад в Пулаві (Польща), палацово-садовий комплекс в Бялистоку (Польський Версаль) гетьмана Яна Браніцького (1728–1758 рр., Польща), сад резиденції Міхала Естергази (Угорський Версаль) (Фертода (Естергаза), 1764–1766 рр., Угорщина), палацово-садовий комплекс у Кристинополі (1756–1760 рр., Червоноград, Україна), садово-парковий ландшафт в Мурованому (родина Мнішків, Україна), палацово-парковий комплекс у Жовкві (Львівщина, Україна), сад Грассалковичів (м. Братислава, Словаччина).

Призначення цих садово-паркових ландшафтів було художньо-естетичним; їх використовували для маскарадів, театральних вистав, дипло-

Рис. 3. Садово-парковий ландшафт палацу Браницьких у м. Білосток (Польща) [14] / Fig. 3. Garden and park landscape of the Branicki Palace in Białystok (Poland) [14]

Рис. 4. План Печерського парку 1862 р. [21] / Fig. 4. Plan of the Pechersk Park in 1862 [21]

матичних зустрічей, прийомів; вони були музеями скульптури, рідкісних рослин. Більшість науковців зазначають, що до середини XVII століття власниками садів і парків були короновані особи, члени королівських / царських родин, вищі державні діячі. Садово-паркові ландшафти власне регулярного напрямку регулярного періоду їхнього формування та функціонування символізували владу, багатство, впливовість та політичну «вагу» (Білоус, 2001; Жирнов, 2002).

Пейзажний період розбудови садово-паркових ландшафтів охоплює кінець XVIII – початок

XX століття. Характерні ознаки (табл. 3): пейзажний стиль організації території, максимальне використання природних умов території, у межах якої організовували садово-паркові ландшафти; поліфункціональність; поєднання різних генетичних груп антропогенних ландшафтів: орних, підсічних, пірогенних, пасквально-дигресійних, рекреаційно-дигресійних та техногенних; ландшафтну структуру утворюють природні ландшафтні елементи та власне антропогенні ландшафти й ландшафтно-технічні системи; вторинність у організації; антропогенну ландшафтну структуру

формують малоповерховий палацовий, малоповерховий господарський, парковий типи садово-паркового ландшафту тощо; насиченість скульптурою, садовими меблями, смислове навантаження; аборигенний та інтродукований рослинний і тваринний компоненти садово-паркового ландшафту. У структурі цього періоду варто виокремити такі напрями:

- *романтичний*. Формування садово-паркових ландшафтів має такі хронологічні межі: кінець XVIII – початок XIX століття. Садово-паркові ландшафти організовують при палацах, у міських і замських панських маєтках. Характерні ознаки: відмова від регулярного стилю планування території та утвердження пейзажного; звернення до античної епохи; зміцнення ідеї «повернення до природи», до простоти; відмова від ненатуральності, надмірної помпезності, складності. Основна ідея пейзажних парків – наслідування природи: вигнуті алеї, зелені галявини, густі масиви лісів, мальовничі групи дерев та кущів, зберігаються пагорби та долини, стрімчаки та ущелини. Садово-паркові ландшафти романтичного напрямку мали зливатися з прилеглими ландшафтами, їхні межі стираються, стають непомітними, майже зникає огорожа, яку замінив рів, вал (садовий прийом «ах-ах»). Садово-парковий ландшафт був наповнений античними спорудами, героїко-романтичною скульптурою, яка пов'язана з міфами, легендами та місцевими переказами. Палац – абсолютна домінанта садово-паркового ландшафту, що втілювала ідею раціональності, порядку та освіти. До нього примикали флігеля. Продовженням палацу був регулярний сад, за яким розміщувався пейзажний парк.

Найхарактернішою ознакою садово-паркових ландшафтів Центральної Європи цього періоду є багатозначність, використання пейзажних, скульптурних, архітектурних символів, їхня романтична спрямованість. Особливими засобами садово-паркового мистецтва романтичні пейзажі «розповідали» про богів і героїв давнини, «зображали» природу далеких екзотичних країн, акцентували увагу на вагомих історичних подіях, прагнули вразити драматичністю. Садово-парковий ландшафт сприймався в контексті загальнокультурних інтересів часу, в змістовому наповненні літературних і художніх асоціацій. Він мав «свою філософію», був своєрідним інструментом вираження індивідуального світогляду та світосприйняття. Наприклад, в ландшафтній структурі садово-паркового ландшафту «Софіївки» (м. Умань Черкаська область) є такі смислові об'єкти: «античні» – грот Венери, грот Діани, грот Сцілли, грот Циклопа Поліфеми, павільйон Флори, підземна річка Ахеронт, підземна річка Флегенон, Тарпейська скеля, статуя Евріпіда, тераса Муз тощо;

«географічні» – Амстердамський шлюз, Венеціанський міст, Єлисейські поля, Кавказька гірка, Китайська альтанка тощо; ландшафтно-екзотичні – Великий водоспад, галявина Дубинка, Мертве озеро (Ахеронтійське озеро), Левовий, або Громовий грот; історичні – грот Локетек, камінь Смерті, могила Гертруди Комаровської, усічена колона, каскад «Три сльози», Чортів місток та інші (Білоус, 2001; Косенко, 2001; Косенко, 2003). У ландшафтній структурі садово-паркового ландшафту «Аркадія» (с. Аркадія (*Arcadia*) гміна Неборув Ловицький повіт Лодзінське воєводство) – це Акведук, амфітеатр, будинок Муграбі, готичний дім, грот Сібілли, кам'яна арка, храм Діани та цирк (Lichanski Jakub Z., 2009; Curl James Stevens, 1995). Гроти, індійські курені, каскади, китайські альтанки, містки, пасіка на острові, штучні руїни, хати, саркофаг Ж.Ж. Руссо – це асоціативні елементи ландшафтної структури садово-паркового ландшафту у Мокотові (Польща). Садово-паркового ландшафту Лазенкі Королівські (Польща) – білий будинок (*Bialy Domek*), водозбір, Мишлевицький палац (*Palac Myslewicki*), оранжереї, палац на воді, або Лазенковський палац, римський театр.

До садово-паркових ландшафтів Центральної Європи романтичного напрямку пейзажного періоду належать такі об'єкти: садово-парковий ландшафт «Хороше» («Ларошель», «Лароше», «Ля рош») (м. Тульчин, Вінницька обл., Україна) (1793 р., архітектор Пьер Ленро), садово-парковий ландшафт «Олександрія» (м. Біла Церква, Київська обл., Україна) (архітектор Мюффо); садово-парковий ландшафт «Софіївка» (м. Умань, Черкаська обл., Україна) (1796 р., архітектор Людвіг Метцель); в Польщі – «Аркадія» (с. Аркадія (*Arcadia*) гміна Неборув Ловицький повіт Лодзінське воєводство), садово-парковий ландшафт у Мокотові (Мокотов, власниця Ізабелла Любомирська, 1774 р.), Лазенкі Королівські (*Park Łazienkowski* або *Łazienki Królewskie*) (м. Варшава, Польща);

- *реалістичний напрям* формування садово-паркових ландшафтів має такі хронологічні межі: середина XIX століття – початок XX століття. Характерні ознаки: садово-паркові ландшафти були організовані як дендрарії, на перший план виступала майстерність вирощування різноманітних рослин; об'єкти організовували відповідно до природних особливостей місцевості, були схожі на дійсно наявні ландшафти, типові для цього регіону, максимальна простота та натуральність, їхня художня виразність була представлена в рослинних угрупованнях, у пропорціях відкритих і закритих просторів; фрагментарність і певна здрибненість садово-паркового ландшафту; захоплення рослинами, введення екзотів, поєднання значної кількості рідкісних видів рослин, захоп-

Рис. 5. План садово-паркового ландшафту Лазенки Королівські (м. Варшава, Польща) [34, 36] / Fig. 5. Garden and park landscape plan by Lazienki Koroliwski (Warsaw, Poland) [34, 36]

лення формою крони, листка, квітки. У 60-80-х роках XIX століття у Центральній Європі більш помітною стала тенденція до заміни декоративних парків при маєтках так званими економічними садами, які виконували утилітарні функції, однак були насичені й декоративними елементами. В Україні це означало повернення до давньоруської традиції поєднувати утилітарні функції саду-городу з естетичними. Основну площу такого садово-паркового ландшафту займали різноманітні плодові насадження. Кілька прогулян-

кових алей перетинали ділянку під прямим кутом. Вони були сформовані з таких декоративних порід – липи, дубу, модрина, сосни тощо. Часто за нею йшла прогулянкова доріжка, на підвищенні була альтанка (Нехуженко, 2004). Серед характерних для цього напрямку такі парки: Стрийський парк (м. Львів, Україна), Личаківський парк (м. Львів, Україна), ботанічний сад у Харкові (Україна), Асканія Нова (Україна), ботанічний сад ім. Анастасії Фату (м. Ясси, Румунія), ботанічний сад Познані (Польща), парк Кінського (м. Прага, Чехія).

Таблиця 3 / Table 3

Ознаки садово-паркових ландшафтів Центральної Європи пейзажного періоду (побудовано авторами) / Signs of garden and park landscapes of Central Europe of the landscape period (constructed by the authors)

Хронологічні межі	Натуральні типи місцевостей	Генетична група ландшафтів	Функції
Кінець XVIII ст. – початок XX ст.	річищний	орні	естетична
	заплавний	підсічні	духовна
	надзаплавно-терасовий	пірогенні	обрядова
	схилловий	пасквально-дигресійні	утилітарна
	вододільний	рекреаційно-дигресійні	символічна
		техногенні	асоціативна

Конструктивіський період формування садово-паркових ландшафтів має такі хронологічні межі: 20-30-ті роки XX століття – 90-ті роки XX століття. У XX столітті в зв'язку з індустріалізацією виробництва та загальною тенденцією розростання міст і збільшення кількості міського населення був поширений погляд на садово-паркові ландшафти як на озеленені суспільні території, призначені для щоденного та короткотривалого відпочинку населення, як на ефективну рекреаційну систему. Л.С. Залеська зазначає, що паркове мистецтво втратило свого замовника в особі

дворянства і королівського двору. Воно стає дрібнішим і часто перетворюється у аматорське садівництво, що розвивалося за рахунок досягнень рослинництва, інтродукції та акліматизації рослин [12]. Століття капіталізму позбулося всього зайвого. Кривизна доріжки стала більш плавною, група дерев – більш щільною. З'являються «ділові дороги», які використовуються для того, щоб перетинати парк або сад найкоротшим шляхом, або «поясні дороги», які дозволяють його обійти по периметру. Вводяться лише найнеобхідніші споруди. Паркові композиції стають більш суво-

рими, практичними. У цей період у ландшафтній архітектурі з'являються різні типи і види озеленення, які представляють садово-паркові ландшафти ХХ століття. Це різноманітні парки (парки культури та відпочинку, спортивні парки, дитячі парки, парки-виставки), науково-просвітницькі парки (етнографічні парки, сади скульптури, сади монокультур, ботанічні сади, зоологічні парки), меморіальні парки, сквери, бульвари, лугопарки, набережні тощо (Білоус, 2001; Кучерявий, 2005). Характерною особливістю садово-паркових ландшафтів Центральної Європи у ХХ столітті є розвиток нових типів парків: культури та відпочинку, дитячих, спортивних, історичних, парків-виставок, зелених зон відпочинку, лісопарків тощо. Створюється багато об'єктів, які мають природоохоронну мету: заповідники, національні природні парки тощо. Для цього періоду визначальними є такі принципи: парк кожному селу, місту;

комплексність – збільшення паркових просторів як активних елементів архітектурно-планувальної структури міста; чіткий функціональний поділ території на зони; збереження та використання пам'яток садово-паркового мистецтва; застосування кращих прийомів, напрацьованих попередніми поколіннями паркобудівників. Основними тенденціями розвитку садово-паркових ландшафтів цього періоду є зростання їхньої ролі як активного містобудівельного елемента, який виконує екологічні, виховні, естетичні та інші функції (табл. 4); зусилля ландшафтних архітекторів все більше були спрямовані на створення цілісних систем зелених зон міста; при будівництві враховувалися характерні особливості вихідного ландшафту, сучасні досягнення науки і техніки, розглядалися можливі режими експлуатації (Жирнов, 2002).

До садово-паркових ландшафтів цього пері-

Таблиця 4 / Table 4

Ознаки садово-паркових ландшафтів Центральної Європи конструктивістського періоду
(побудовано авторами) /
Signs of garden and park landscapes of Central Europe of the constructivist period
(constructed by the authors)

Хронологічні межі	Натуральні типи місцевостей	Генетична група ландшафтів	Функції
20-30-ті роки ХХ ст. – 90-ті роки ХХ ст.	річищний	орні	рекреаційна
	заплавний	підсічні	екологічна
	надзаплавно-терасовий	пірогенні	озеленення населених територій
	схиловий	пасквально-дигресійні	виховна
	вододільний	рекреаційно-дигресійні техногенні	природоохоронна

оду належать: Дівока Шарка (м. Прага, Чехія), національний парк «Рила» (Болгарія), Сині Камені (Болгарія), національний парк «Центральний Балкан» (Болгарія), парк Сагулай під Бухарестом (Румунія), Латвійський етнографічний музей під відкритим небом (*Latvijas Brīvdabas Muzejs*) (м. Рига, Латвія), музей народної архітектури та побуту в Кисві (Україна), музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (м. Переяслав, Україна), музей народної архітектури та побуту у Львові (Україна), національний парк «Хортобадь» (Угорщина), національний парк «Мала Куманія», або «Кишкуншаг» (Угорщина), Бюккський національний парк (Угорщина), Крконошський національний парк (Чехія), національний парк Шумава (Чехія).

Еклектичний період формування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи – це проміжок часу на зламі століть (кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.). Якісні та кількісні зміни на політичній карті Центральної Європи у 90-х роках ХХ століття, соціальна стратифікація суспільства

у ХХІ столітті – все це призвело до формування такого поняття як «особистий ландшафт». Цей феномен має значний вплив на організацію садово-паркових ландшафтів саме цього періоду і визначає фізіономічність об'єктів дослідження.

Колективна культура знаходить своє вираження у індивідуальній культурі, яка узгоджується із прийнятими у соціумі правилами та нормами. Упорядкування території, що перебуває у власності конкретної особи, є своєрідним матеріальним вираженням індивідуального світосприйняття та світогляду. М.Д. Гродзинський наводить яскравий приклад формування садово-паркових ландшафтів у сучасних умовах. Ця думка є дуже вдалим і інформативним розумінням антропогенно-географічних особливостей організації сучасних садово-паркових ландшафтів. Учений зауважує, що котеджна забудова навколо великих міст України є сучасним українським феноменом, адже вона виконується заможними людьми. Характерними ознаками є максимальна індивідуальність та неузгодженість, відсутність загального

Рис. 6. План музею архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (м. Переяслав, Україна) [19] / Fig. 6. Plan of the Museum of Architecture and Life of the Central Dnipro region (Pereyaslav, Ukraine) [19]

Таблиця 5 / Table 5

Ознаки садово-паркових ландшафтів Центральної Європи еkleктичного періоду (побудовано авторами) /

Signs of garden and park landscapes of Central Europe of the eclectic period (constructed by the authors)

Хронологічні межі	Натуральні типи місцевостей	Генетична група ландшафтів	Функції
Кінець XX ст. – початок XXI ст.	річищний	орні	естетична
	заплавний	підсічні	екологічна
	надзаплавно-терасовий	пірогенні	утилітарна
	схилловий	пасквально-дигресійні	природоохоронна
	вододільний	рекреаційно-дигресійні	просвітницька
		техногенні	

планування такої території (планування є лише всередині приватного комплексу), прагнення продемонструвати своє багатство, еkleктичність у поєднанні ландшафтних стилів: японський сад, англійський парк, сади у стилі бароко, футуристичні ландшафти, китайські пагоди та псевдоготичні замки і все це за високим парканом... «Власник кожної ділянки має свою культуру, мало не кожен хоче її «показати» найяскравіше і виразніше, не рахуючись із тим, що демонструє поруч його сусіда. В результаті маємо якийсь абсурдне нагромадження різних архітектурних і ландшафтних стилів, нав'язливу демонстрацію свого розу-

міння (точніше було б нерозуміння) культури ландшафту» (Гродзинський, 2005, с. 89).

Окрім цієї тенденції також варто констатувати факт розширення державної політики, спрямованої на створення нових садово-паркових ландшафтів, що мають на меті збереження ландшафтного та біологічного різноманіття території. Ці сучасні садово-паркові ландшафти виконують просвітницьку, наукову функцію. Несуть ідею конструктивного використання природних умов і ресурсів регіонів, розширення площ, які будуть зайняті зеленими насадженнями. Спрямовані на реалізацію Цілей та стратегій Сталого розвитку.

Садово-паркові ландшафти сучасного етапу розвитку Центральної Європи є полігенетичними утвореннями (табл. 5). Окрім того, що вони є не лише «особистим ландшафтом», маємо тенденцію суспільного розуміння необхідності збільшення площ озелених територій шляхом створення відповідних об'єктів, а саме: національних природних парків, регіональних ландшафтних парків тощо. Їхню ландшафтну структуру

формують шість груп антропогенних ландшафтів за генезою. Вони мають складну історію формування та розвитку. Одні створювали на основі відпрацьованих кар'єрів, трансформованих промислових зон і є прикладами рекультивациі територій. Інші мають на меті збереження натуральних ландшафтів регіону (*Puszcza Zielonka Landscape Park, Poland, 1993 p.*).

Рис. 7. Сучасний ландшафт Конча-Заспа, Київ, Україна [15] /
Fig. 7. Modern landscape of Koncha-Zaspa, Kyiv, Ukraine [15]

Рис. 8. Нова Софіївка (м. Умань, Черкаська обл., Україна) [23] /
Fig. 8. Nova Sofiivka (Uman, Cherkasy Oblast, Ukraine) [23]

Рис. 9. Образи садово-паркових ландшафтів Центральної Європи у різні періоди формування та функціонування (побудовано авторами) /

Fig. 9. Images of garden and park landscapes of Central Europe in different periods of formation and functioning (constructed by the authors)

Висновки. Таким чином, виконавши періодизацію формування та функціонування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи, можна сформулювати такі висновки. Центральна Європа – це своєрідне природно-етнокультурне утворення, зумовлене унікальним поєднанням природних умов, особливостями історії заселення та антропогенного перетворення. Садово-паркові ландшафти – це сучасні ландшафтні комплекси, насичені різноманітними культурними артефактами, що мають суттєвий асоціативний, історичний аспекти, і є так званими ландшафтно-культурними ідентифікаторами відповідних регіонів. В історії формування та функціонування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи виокремлено та обґрунтовано такі періоди: сакральний; регулярний (селитебний, сакральньо-регуляр-

ний та власне регулярний напрями); пейзажний (романтичний і реалістичний напрями); конструктивіський; еклектичний. Кожний із цих періодів має своєрідний стиль організації садово-паркового ландшафту, різний рівень перебудови натуральної основи, певне функціональне навантаження, особливу антропогенну ландшафтну структуру та антропогенну генетичну складову. Їхнє детальне подальше пізнання дасть можливість не лише краще знати історію формування садово-паркових ландшафтів Центральної Європи, але й реальніше враховувати минулий досвід у сучасному процесі реконструкції наявних та формування нових. Садово-паркові ландшафти – це «передвісники» майбутнього культурного ландшафту Центральної Європи, їх необхідно розбудовувати постійно й обґрунтовано.

Список використаної літератури

1. Аріон О.В. Рекреаційна придатність зелених насаджень міста Києва / О.В. Аріон, Т.Г. Купач, С.О. Дем'яненко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія», 2016. – 45. – С. 113–122. DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2016-45-14>
2. Білоус В.І. Садово-паркове мистецтво : коротка історія розвитку та методи створення художніх садів / В.І. Білоус. – К. : Науковий світ, 2001 – 299 с.
3. Галкін С.І. Структура та символіка старовинного парку «Олександрія» в білоцерківській резиденції графів Браницьких / С.І. Галкін, О.Л. Гурковська, С.А. Чернецький. – Біла Церква : Видавець О.В. Пишонківський, 2007. – 96 с.

4. Гостюк З.В. Особливості ландшафтної диференціації лісопатологічних процесів в Шешорському природоохоронному науково-дослідному відділенні Національного природного парку «Гуцульщина» / З.В. Гостюк, А.В. Мельник // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія», 2018. – 49. – С. 178–189. – Режим доступу: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2018-49-14>.
5. Гродзинський М.Д. Естетика ландшафту : навчальний посібник / М.Д. Гродзинський, О.В. Савицька. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 183 с.
6. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір : монографія / М.Д. Гродзинський. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – Т. 2. – 503 с.
7. Гродзинський М. Д. Чинники сприйняття та оцінка проблем зелених зон Києва його мешканцями. / М.Д. Гродзинський, Н.П. Корогода, О.Ю. Гродзинська, Д.В. Свідзінська // Укр. геогр. журн. – 2023. – № 1. – С. 15–22. – Режим доступу: DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.01.015>
8. Гудзевич А.В. Картографічне забезпечення реалій збереження біологічного та ландшафтного різноманіття національних природних парків / А.В. Гудзевич, Л.С. Гудзевич, Л.О. Нікітченко, А.В. Матвійчук, Г.В. Коробкова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія», 2021. – 54. – С. 164–179. – Режим доступу: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2021-54-13>
9. Гудзевич А.В. Регіональна фізична географія (Європа та Азія) : навчальний посібник / А.В. Гудзевич. – Вінниця: «Віндрук», 2005. – 588 с.
10. Денисик Г.І. Антропогенне ландшафтознавство : навчальний посібник (Частина І. Глобальне антропогенне ландшафтознавство) / Г.І. Денисик. – Вінниця : ПП «ГД «Едельвейс і К», 2012. – 336 с.
11. Денисик Г.І. Нариси з антропогенного ландшафтознавства : навчальний посібник / Г.І. Денисик, В.М. Воловик. – Вінниця : ГПАНІС, 2001. – 170 с.
12. Денисик Г.І. Садово-паркові ландшафти Правобережного Лісостепу України / Г.І. Денисик, І.В. Кравцова. – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2012. – 211 с.
13. Журнов А.Д. Ландшафтна архітектура: в 2 ч. / А.Д. Журнов – К. : ДАКККіМ, 2002. – Частина І. Генеза та розвій форм садово-паркового мистецтва. – 122 с.
14. Історія Браницького палацу у Білостоці [Електронний ресурс] // OSTARBEITER. – Режим доступу: <http://ostarbeiter.vn.ua/palac-branickich-bial-istor.html> (дата звернення: 22.01.2023).
15. Конча-Заспа. Київ [Електронний ресурс] // Достопримечательности Украины. – Режим доступу: <https://travels.in.ua/ru-RU/object/5030> (дата звернення: 23.01.2023).
16. Косенко І.С. Дендрологічний парк «Софіївка» : монографія / І.С. Косенко. – Умань : ПРОНІКС, 2003. – 230 с.
17. Кучерявий В.П. Озеленення населених місць / В.П. Кучерявий. – Львів : Світ, 2005. – 454 с.
18. Максименко Н.В. Ландшафтно-екологічне планування, як підтримка управлінських рішень про надання екосистемних послуг / Н.В. Максименко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія», 2016. – 45. – С. 153–158. DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2016-45-20>
19. Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці [Електронний ресурс] // Переяславиціна. – Режим доступу: <http://perejaslav.org.ua/places/muzey-narodnoy-arhitekturi-ta-pobutu-serednoy-naddnipyrianshchini.html> (дата звернення: 23.01.2023).
20. Петлін В.М. Прикладне ландшафтознавство : підручник / В.М. Петлін, О.В. Міщенко. – Луцьк : Вежа-Дрік, 2021. – 328 с.
21. Печера. Парк імення Потоцьких [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sergekot.com/pechora-chast-2/> (дата звернення: 23.01.2023).
22. Портал: Сади і парки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 22.01.2023).
23. Софіївка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sofiivka.org/nova-sofiivka/> (дата звернення: 22.01.2023).
24. Шищенко П.Г. Доступність зелених зон в умовах компактного міста (на прикладі Києва) / П.Г. Шищенко, О.П. Гавриленко, Є.Ю. Циганок // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія», 2021. – 55. – С. 245–256. – Режим доступу: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2021-55-18>
25. Arkadia (powiat łowicki) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Arkadia_\(powiat_%C5%82owicki\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Arkadia_(powiat_%C5%82owicki)) (дата звернення: 30.01.2023).
26. Bove, P., Sapieha, N. Gardens in Central Europe / P. Bove, N. Sapieha. – Antique Collectors Club Ltd., 1991. – 216 p.
27. Chen G. The Sustainable Development of Urban Cultural Heritage Gardens Based on Tourists' Perception: A Case Study of Tokyo's Cultural Heritage Gardens / G. Chen, JY. Shi, YP. Xia, K. Furuya // Sustainability. – 2020. – Vol. 12. – № 16.
28. Curl James Stevens. Arkadia, Poland: garden of allusions / Curl James Stevens // Garden History. – Vol. 23. – № 1. – Pp. 91–112.
29. Hans-Dieter Warda. Das Große Buch der Garten- und Landschaftsgehölze / Warda Hans-Dieter. – Bad Zwischenahn: BRUNS, 2018. – 935 s.
30. Kononowicz W. Historical allotment gardens in Wrocław – the need to protection / W. Kononowicz, K. Gryniiewicz-Balinska // Civil and environmental engineering reports. – 2016. – Vol. 21. – № 2. – Pp. 43–52.

31. Kosenko I.S. Materializacja obrazo'w «Odysei» Homera w kompozycjach parkowych «Zofio'wki» jako szczyt geniuszu L. Metzlla / I.S. Kosenko // *Ogrody Czartoryskich*. – 2001. – Vol.1. – № 10 (16). – Pp. 49–64.
32. Kuleczka M. Puszcza Zielonka Landscape Park / M. Kuleczka. – Poznan : Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2009. – 132 p.
33. Lawrence, H.W. *The greening of the squares of London – transformation of urban landscapes and ideals* / H.W. Lawrence // *Annals of the association of American geographers*. – 1993. – Vol. 83. – № 1. – Pp. 90–118.
34. *Lazienki-krolewskie* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lazienki-krolewskie.pl/pl> (дата звернення: 21.01.2023).
35. Lichanski Jakub Z. *Arkadia, Poland: a homage to Romanticism (Arkadia kolo Nieborowa: Homagium dla romantyzmu)* / Jakub Z. Lichanski // *Rocznik Historii Sztuki*. – 2009. – Vol. 34. – Pp. 81–93.
36. *Muzeum Łazienki Królewskie* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lazienki-krolewskie.pl/pl/historia> (дата звернення: 22.01.2023).
37. *Muzeum palacu Króla Jana III w Wilanowie* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wilanow-palac.pl/palac_i_park (дата звернення: 22.01.2023).
38. *Muzeum w Nieborowie i Arcadii* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nieborow.art.pl/> (дата звернення: 18.01.2023).
39. *Ogród Arkadia i Pałac w Nieborowie – miejsca idealne dla wszystkich zakochanych* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://skomplikowane.pl/na-trasie/arkadia-park/> (дата звернення: 18.01.2023).
40. Orara V.M. *Landscape-ecological investigations mapping of V. V. Dokuchayiv KHNAU arboretum's territory* / V.M. Orara, I.M. Vuzina, D.D. Khainus // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія»*, 2020. – 50. – С. 197–209. – Режим доступу: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2019-50-15>
41. *Park romantyczny w Arkadii: historia, zwiedzanie, zabytki* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.podrozepoeuropie.pl/park-romantyczny-arkadia/> (дата звернення: 19.01.2023).
42. *Park romantyczny w Arkadii* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kultura.lodz.pl/pl/poi/2535> (дата звернення: 19.01.2023).
43. Sonko S.P. *Concept of environmentally protective farming for the Forest-Steppe zone* / S.P. Sonko, N.V. Maksymenko, V.A. Peresadko, I.P. Sukhanova, O.V. Vasylenko, O.V. Nikitina // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія»*, 2018. – 48. – С. 161–172. – Режим доступу: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2018-48-14>
44. *The catalogue of geotourist sites in nature reserves and monuments* / edited by Tadeusz Słomka. – Krakow : AGN University of Science and Technology, 2013. – 719 p.
45. *The ethnographic open-air museum of Latvia* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://brivdabas-muzejs.lv/en/> (дата звернення: 24.01.2023).

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу

Periodization of the formation of garden and park landscapes of the Central Europe

Hryhoriy Denysyk¹,

DSc (Geography), Professor, Head of the Department of Geography,
¹ Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
32 Ostrozkyi St., Vinnytsia, 21000, Ukraine;

Iryna Kravtsova²,

PhD (Geography), Associated Professor,
Department of Geography and Methodology of its Teaching,
² Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
5 Sadova St., Uman, Cherkasy Region, 20300, Ukraine

ABSTRACT

Formulation of the problem. During of his activities, man sought to harmonize the territory that surrounded him. The environment had to perform not only utilitarian functions, but also aesthetic ones, to satisfy the needs of man in the contemplation of the «beautiful». This aspiration led to the formation and development of a special group of man-made landscapes – garden and park landscapes. Garden and park landscapes are the «smart» group of man-made landscapes, which constructively combines natural components with components formed as a result of economic, art human activity.

The aim of the work. To develop and substantiate the periodization of the formation of garden and park landscapes of Central Europe for their detailed knowledge and rational development.

The research methods. The performed periodization is based on two main research principles: historical and on the principle of natural-anthropogenic coexistence. General scientific and specific scientific research methods have been used.

Presentation of the main research material. In the history of formation and functioning of garden and park landscapes of Central Europe it is necessary to distinguish the following periods: sacral; regular, in the structure of which the following directions are singled out and justified: residential, sacral-regular, and proper regular; landscape with romantic and realistic directions; constructive and eclectic. Each of these periods is characterized by the dominance in the structure of the landscape of natural or anthropogenic component, regular or landscape style of organization of the landscape, has a different level of transformation of the natural basis, a certain functional load, different owners. The landscape structure is formed by the corresponding types and subtypes of garden and park landscapes, which change according to the selected periods. The article shows the change in the genetic structure of garden and park landscapes in accordance with reasonable periods and directions of formation and development. Garden and park landscapes of Central Europe were organized within the channel, floodplain, floodplain-terrace, slope and watershed types of areas, the landscape structure of which was formed by the corresponding types and subtypes of man-made landscapes, represented by park plantings, regular gardens, ponds, canals, paths, stairs, palace, outbuildings, sculpture, garden furniture, etc. It is established that garden and park landscapes performed various functions, namely: economic, aesthetic, sacred, memorial, medical, are places of short-term rest and material manifestation of power and spirituality of owners.

Keywords: *anthropogenic landscape; garden and park landscape; formation; periods; landscape structure; functions; rational nature management.*

References

1. Arion, O.V., Kupach, T.G., Demyanenko, S.O. (2016). *Recreational suitability of green areas of the city of Kyiv. Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series «Geology. Geography. Ecology», 45, 113–122. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2016-45-14>*
2. Bilous, V.I. (2001). *Garden and park art: a brief history of development and methods of creating art gardens. K., Naukovyi svit [in Ukrainian].*
3. Halkin, S., Hurkovska, O., Chernetskyi, Ye. (2007). *Struktura ta symbolika starovynnoho parku «Oleksandriia» v bilotserkivskii rezydentsii hrativ Branytskykh. Bila Tserkva: Vydavets O.V. Pshonkivskyi. [in Ukrainian]*
4. Gostiuk, Z.V., Melnyk, A.V. (2018). *Features of landscape and forest pathology processes differentiation in the Sheshory natural scientific research department («Hutsulshchynyna» national park). Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series «Geology. Geography. Ecology», 49, 178–189. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2018-49-14>.*
5. Grodzynskyi, M.D., Savitskaya, O.V. (2005). *Landscape aesthetics: a textbook. K.: Publishing and Printing Center «Kyiv University» [in Ukrainian].*
6. Grodzynskyi, M. D. (2005). *Cognition of the landscape: place and space: monograph (Vol.2). K., Publishing and Printing Center «Kyiv University» [in Ukrainian].*
7. Grodzynskyi, M., Korohoda, N., Grodzynska, O., & Svidzinska, D. (2023). *Factors of Perception and Assessment of Problems of Green Areas in Kyiv by Its Residents. Ukrainian Geographical Journal, 1, 15–22. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.01.015> [in Ukrainian].*
8. Hudzevich, A.V., Hudzevich, L.S., Nikitchenko, L.O., Matviichuk, A.V., Korobkova, G.V. (2021). *Cartographic support of the realities of conservation of biotic and landscape diversity of national natural parks. Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series «Geology. Geography. Ecology», 54, 164–179. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2021-54-13> [in Ukrainian].*
9. Hudzevich, A.V. (2005). *Regional Physical Geography (Europe and Asia). Vinnytsia: «Windruk» [in Ukrainian].*
10. Denysyk, G.I. (2012). *Anthropogenic landscape science: a textbook (Part I. Global anthropogenic landscape science). Vinnytsia: PP «Edelweiss and K» [in Ukrainian].*
11. Denysyk, G.I., Volovik, V.M. (2001). *Essays on anthropogenic landscape science: a textbook. Vinnytsia: HIPANIS [in Ukrainian].*
12. Denysyk, G.I., Kravtsova, I.V. (2012). *Garden and parks landscapes of the Right-bank Forest-Steppe of Ukraine. Vinnytsia. PP «Edelweiss & K» [in Ukrainian].*
13. Zhyrnov, A.D. (2002). *Landscape architecture (Part 1. Genesis and development of landscape art forms). K.: DAKKKiM [in Ukrainian].*
14. *History of the Branytskyi Palace in Bialystok. Ostarbeiter. URL: <http://ostarbeiter.vn.ua/palac-branickich-bial-istor.html> [in Ukrainian].*
15. *Koncha-Zaspa. Kyiv. Sights of Ukraine. URL: <https://travels.in.ua/ru-RU/object/5030> [In Russian].*
16. Kosenko, I.S. (2003). *Dendrological Park «Softiyivka»: monograph. Uman: Pronix [in Ukrainian].*
17. Kucheriavyyi, V.P. (2005). *Landscape of settlements. Lviv: World [in Ukrainian].*
18. Maksymenko, N.V. (2016). *Landscape and ecological planning as a basis for management decisions on the provision of ecosystem services. Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series «Geology. Geography. Ecology», 45, 153–158. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2016-45-20>*
19. *Museum of Folk Architecture and Life of the Central Dnieper region. Pereyaslavshchyna. URL: <http://perejaslav.org.ua/places/muzey-narodnoy-arhitekturi-ta-pobutu-serednoy-naddnipryanshyni.html>. [in Ukrainian].*
20. Petlin, V.M., Mishchenko, O.V. (2021). *Applied landscape science: a textbook. Lutsk: Vezha-Drik [in Ukrainian].*

21. Pechera. Park of the Pototsky estate. URL: <http://sergekot.com/pechora-chast-2/> [in Ukrainian].
22. Portal: Gardens and parks. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
23. Sofiivka. URL: <https://www.sofievka.org/nova-sofiivka/> [in Ukrainian].
24. Shyshchenko, P.G., Havrylenko, O.P., Tsyganok, E.Yu. (2021) Accessibility of green spaces in the conditions of a compact city: case study of Kyiv. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series «Geology. Geography. Ecology»*, 55, 245–256. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2021-55-18> [in Ukrainian].
25. Arkadia (powiat łowicki). URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Arkadia_\(powiat_%C5%82owicki\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Arkadia_(powiat_%C5%82owicki))
26. Bowe, P., Sapieha, N. (1991). *Gardens in Central Europe*. Antique Collectors Club Ltd.
27. Chen, G., Shi, JY., Xia, YP., Furuya, K. (2020). The Sustainable Development of Urban Cultural Heritage Gardens Based on Tourists' Perception: A Case Study of Tokyo's Cultural Heritage Gardens. *Sustainability*, Vol. 12, № 16.
28. Curl James Stevens. *Arkadia, Poland: garden of allusions*. *Garden History*, Vol. 23, № 1, 91–112.
29. Hans-Dieter Warda (2018). *Das Große Buch der Garten- und Landschaftsgehölze*. Bad Zwischenahn: BRUNS.
30. Kononowicz, W., Gryniwicz-Balinska, K. (2016). Historical allotment gardens in wroclaw – the need to protection. *Civil and environmental engineering reports*, 21 (2), 43–52.
31. Kosenko, I.S. (2001). Materializacja obrazo'w «Odysei» Homera w kompozycjach parkowych «Zofio'wki» jako szczyt geniuszu L. Metzlla. *Ogrody Czartoryskich*, 1, 10 (16), 49–64.
32. Kuleczka, M. (2009). *Puszcza Zielonka Landscape Park*. Poznan. Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
33. Lawrence, HW. (1993). The greening of the squares of London – transformation of urban landscapes and ideals. *Annals of the association of American geographers*, 83, 1, 90–118.
34. Łazienki-krolewskie. URL: <https://www.lazienki-krolewskie.pl/pl>
35. Lichanski, Jakub Z. (2009). *Arkadia, Poland: a homage to Romanticism (Arkadia kolo Nieborowa: Homagium dla romantyzmu)*. *Rocznik Historii Sztuki*, 34, 81–93.
36. Muzeum Łazienki Królewskie. URL: <https://www.lazienki-krolewskie.pl/pl/historia>
37. Muzeum palacu Króla Jana III w Wilanowie. URL: https://www.wilanow-palac.pl/palac_i_park.
38. Muzeum w Nieborowie i Arkadii. URL: <http://www.nieborow.art.pl/>
39. Ogród Arkadia i Pałac w Nieborowie – miejsca idealne dla wszystkich zakochanych. URL: <https://skomplikowane.pl/na-trasie/arkadia-park/>
40. Opara, V.M., Buzina, I.M., Khainus, D.D. (2019). Landscape-ecological investigations mapping of V. V. Dokuchayiv KHNAU arboretum's territory. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series «Geology. Geography. Ecology»*, 50, 197–209. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2019-50-15>.
41. Park romantyczny w Arkadii: historia, zwiedzanie, zabytki. URL: <https://www.podrozepoeuropie.pl/park-romantyczny-arkadia/>
42. Park romantyczny w Arkadii. URL: <http://www.kultura.lodz.pl/pl/poi/2535>
43. Sonko, S.P., Maksymenko, N.V., Peresadko, V.A., Sukhanova, I.P., Vasylenko, O.V., Nikitina, O.V. (2018). Concept of environmentally protective farming for the Forest-Steppe zone. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series «Geology. Geography. Ecology»*, 48, 161–172. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2018-48-14>.
44. *The catalogue of geotourist sites in nature reserves and monuments (2013) / edited by Tadeusz Słomka*. Krakow, AGN University of Science and Technology.
45. *The ethnographic open-air museum of Latvia*. URL: <http://brivdabasmuzejs.lv/en/>

Authors Contribution: All authors have contributed equally to this work

Received 31 January 2023
Accepted 15 March 2023